

24. MORFOLOGIA DERIVATIVA: PROCESSOS DERIVATIUS O COMPOSICIÓ DE PARAULES

24.1. INTRODUCCIÓ

La morfologia, com el seu ètim grec indica, tracta de la forma o formació de les paraules i, per tant, de la seua estructura. La morfologia nos fa vore que a sovint les paraules se poden fragmentar o segmentar en parts o components, components que poden aparéixer dins d'unes atres paraules aportant el mateix significat a totes elles.

La significació mínima que aporta un morfema pot ser de naturaleza gramatical o lèxica. Per eixemple, el morfema gramatical de gènere femení es manifesta en la paraula *comt-esa* per mig de *-esa*, mentres que el morfema lèxic *-ment* de *cansa-ment* indica resultat d'una acció.

Per la seua banda, el terme *morf* fa referència a les variants o realisacions formals que presenta un morfema. Per posar un cas, el morfema gramatical de gènere femení es realisa per mig del morf *-a* en *chic-a* i per mig del morf *-ina* en *gall-ina*, i el morfema lèxic d'acció i efecte es manifesta baix l'alomorf *-ció* en *alteració* i baix la forma *-sió* en *diversió*.

D'esta forma, existixen dos branques fonamentals dins de la morfologia: la flexiva o gramatical, i la lèxica o derivativa: la morfologia flexiva analisa els canvis de naturaleza gramatical de les paraules en relació als canvis en la seua forma. Per eixemple, establix que l'aparició del morfema *-a* en *gata* marca el gènere femení del substantiu.

En canvi, la morfologia lèxica atén a la significació dels morfemes i estudia els procediments per a la formació de noves paraules a partir d'un lexema o base lèxica. Aixina, l'adició del sufix de resultat *-age* a la base lèxica *aigua* dona lloc a la paraula *aiguage*. Ací nos ocuparem de la morfologia lèxica o derivativa i dels processos de formació de paraules.

24.2. CLASSES DE MORFEMES LÈXICS

Hi han dos classes fonamentals de morfemes lèxics: els lexemes i els afixos. El lexema o base lèxica és el núcleu de la paraula que aporta el significat principal, mentres que els afixos són els morfemes que modifiquen eixe significat bàsic. Aixina, en la paraula *bov-i*, el lexema és *bov-*, que aporta el significat de “bou”, i al qual s'afig el sufix *-i*, que indica “relatiu a”, d'a on resulta el valor final de “relatiu o pertanyent a bous, vaques i vedells”.

Al mateix temps, els afixos poden classificar-se, segons la seua posició respecte al núcleu, en *prefixos*, *suffixos* i *interfixos*:

- Els prefixos van davant del lexema: *bi-sexual*.
- Els sufixos apareixen darrere del lexema: *period-iste*.
- Els interfixos se situen entre el lexema i un sufix: *a-clim-at-ament*.

Per eixemple, la paraula *ultracantonaliste* està formada per quatre constituents o morfemes de diversa naturalesa:

- El prefix *ultra-*, que indica excés o radicalisació (com ara *ultramodern*, extremadament modern).
- La raïl o lexema *canton*, alomorf de *cantó*.
- L'interfix *-al-*, que indica relació en el substantiu al qual acompanya (com ara *cantonal*, relatiu o propi del cantó).
- El sufix *-iste*, que indica que u és seguidor o partidari d'algun moviment o idea (com ara *comuniste*, partidari del comunisme).

Estos afixos poden aparéixer en el mateix significat formant part d'unes atres paraules com, per eixemple, *ultranacionaliste*, *ultrainstitucionaliste*, *ultrafonamentaliste*...

24.3. PARAULES SIMPLES I COMPOSTES

Les paraules simples són les que tenen únicament un lexema (*roig*), mentres que les paraules compostes són aquelles que presenten més d'una raïl, com ara *davantllit*, formada per l'unió de *davant* i *llit*, o *allipebre*, composta dels substantius *all* i *pebre*, més la conjunció *i*.

24.4. LA DERIVACIÓ I LA COMPOSICIÓ

La llengua segueix uns determinats processos a l'hora de formar noves paraules. Les dos principals vies per a formar paraules noves són la derivació i la composició.

24.4.1. La derivació

En la derivació la paraula nova té a soles una raïl i és u dels processos més productius a l'hora de formar nous tèrmens. El mecanisme és ben senzill: consistix en afegir a una paraula o raïl ya existent un afix. La raïl o paraula sense afixos se denomina *primitiva* i les paraules que tenen la mateixa raïl en u o més afixos se denominen *derivades*. La paraula primitiva i les seues derivades formen una família lèxica.

Vejam un eixemple:

cult, incult, cultiste, culturisar, aculturisació...

En este cas la paraula *cult* és la primitiva i les altres, les derivades.

Per a simplificar la classificació dels afixos assimilarem els interfixos als sufixos: si l'afix va davant de la raïl, parlarem de derivació per prefixació i, si va darrere, de derivació per sufixació:

prefixació: *in-* (prefix) + *capaç* (radical) = *incapaç*

sufixació: *capaç* (radical) + *-itar* (sufix) = *capacitar*

24.4.2. Prefixos

Oferim a continuació un llistat dels prefixos més usuals o productius en el seu significat, seguits d'alguns eixemples:

<i>Prefix</i>	<i>Significat</i>	<i>Eixemples</i>
a- / an- (davant de vocal o haig). Del grec <i>ἀ-</i> , i <i>ἀ-</i> davant de vocal, forma privativa.	privació, negació, absència.	<i>arrítmic, apàtrida, analgèsic, anormal, analfabet, anòmia, anhidre.</i>
ab-	separació	<i>abducció, abscissió</i>
ad- , del llatí <i>AD-</i> .	proximitat	<i>adverbi, adjunt, adjacent.</i> Davant de determinades consonants pren la forma <i>a-</i> , com ara: <i>afirmar</i> .
ante- , del llatí <i>ANTE</i> , davant, ans, abans.	davant de, anterioritat en el temps o l'espai	<i>antebraç, antepost, antepassat, antepenúltim, antediluvià.</i>
anti- del grec <i>ἀντι-</i> , en lloc de, en conte de.	contrari a, opost a i també protecció o defensa contra algun element	<i>anticivisme, antinatural, antiacadèmic, antipapa o antiasmàtic, antigripal, anticorrosiu.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
archi- , del grec ἀρχι-, de ἄρχειν, resultar el primer.	prioritat, <i>preeminència o superioritat</i> . Coloquialment significa <i>molt</i> .	<i>archipopular, archiduc, archidiòcesis o archiconegut, archimillonari.</i>
auto- , del grec αὐτός, ell mateix.	per u mateix	<i>automòvil, autobiogràfic, autoservici, autodefensa, autodestrucció.</i>
bes- , del llatí <i>bīs</i> , dos voltes.	anterioritat o dos voltes	<i>besnet, bestreta, besyayo, bescuit.</i>
bi- / bis- , del llatí <i>bis</i> , dos voltes.	doble	<i>bieni, bicorn, bisexual, bistorta, bimensual, bimotor, bicéfal.</i>
circum- del llatí <i>circum-</i> , que significa <i>al voltant de</i> .	al voltant, a l'entorn, rodejant.	<i>circumvalació, circumsolar.</i>
con- / com- (davant de <i>-p-</i> o <i>-b-</i>) / co- , del llatí <i>cum</i> .	unió, cooperació, agregació, reunió, unió.	<i>condol, confluïr, concordant, convindre, compare, compassar, coautor, cooperar, coexistir, coajudar.</i>
contra- , del llatí CONTRA. Direcció, contacte o lloc.	oposició, desacort, enfrontament en sentit real o figurat, contrarietat, oposició.	<i>contrarrevolucionari, contragovern, contrapel, contraporta, contraindicat.</i>
de- , del llatí DE-.	pot indicar direcció de dalt a baix, dissociació o separació, oríge o procedència, privació o inversió del significat originari i també pot reforçar el significat originari.	<i>decaure, definir, derivar, deduir, decapar, deformar, demostrar, declarar.</i>
des- , de la confluència dels prefixos llatins DE-, EX-, DIS-, E-.)	negació, inversió del significat, privació, excés, supressió.	<i>descosir, desanimar, deshora, desfavor, desprestigi, despreocupació.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
e- del llatí E-, <i>fòra de</i> .	fòra de, procedència o extensió.	<i>eliminar, emigrar, efusió.</i>
en- , del llatí IN-, que també pren la forma <i>em-</i> davant de <i>b</i> o <i>p</i> .	forma verps i adjectius i pot significar <i>dins de</i> o <i>sobre</i> .	<i>encaixonar, endolcir, empaperar, empolsegar.</i>
entre- del llatí INTER.	indica qualitat o situació intermija i atenua el significat del vocable que acompanya.	<i>entreacte, entrefí, entrevore, entreobrir, entresuar, entretancar, entreclar.</i>
ex- , de la preposició llatina <i>EX</i> .	davant d'un títol, un càrrec, etc., indica que eixa persona ha deixat de tindre'l o que ho ha segut en anterioritat. També significa <i>fòra de</i> o <i>més allà</i> i privació.	<i>exministre, exconseller, excomunicació, excarcerar, extraure, exànima, expatriat.</i>
extra- , del llatí <i>EXTRA</i> , fòra.	significa <i>fòra de</i> o <i>sumament</i> .	<i>extraparlamentari, extraescolar, extraplà, extrafí.</i>
hetero- , del grec ἕτερος, <i>un atre, diferent, desigual</i> .	diferent, desigual, un atre.	<i>heterosexual, heterocíclic, heterogèneu, heterògraf.</i>
hiper- , del grec ὑπέρ, sobre (preposició.)	sobre (preposició).	<i>hipertròfia, hipercrític, hiperèmia, hiperfreqüència.</i>
homo- , del grec ὁμός, igual.	igual, el mateix.	<i>homòfon, homògraf, homosexual, homoparental.</i>
hipo- , del grec ὑπό, baix, (preposició).	baix, <i>més avall, en manco</i> o <i>menor quantitat</i> .	<i>hipòtesis, hiposulfúric, hipodèrmic, hipògin, hipofunció.</i>
in- , del llatí IN- en valor negatiu o privatiu. Pren la forma <i>im-</i> davant de <i>b</i> o <i>p</i> , i <i>i-</i> davant de <i>l</i> o <i>r</i> .	negació, privació.	<i>incontrolable, impossibilitar, illegal, irreal.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
infra- , del llatí INFRA, a baix, avall.	indica situació per baix de.	<i>inframon, infrascrit, infraorbitari, infrahumà, infraaxilar.</i>
intra- , del llatí <i>INTRA</i> , dins.	dins, en l'interior de.	<i>intracelular, intrauterí, intraabdominal, intravenós.</i>
inter- del llatí INTER, entre.	Entre. Espai que hi ha d'un punt a un altre, situació o ubicació enmig de dos o més coses.	<i>intercessió, intercostal, interterritorial, interdisciplinar, interprofessional.</i>
mini- , del llatí <i>MINIMUS</i> , molt menut.	chicotet, breu, curt.	<i>minicadena, minigolf, minibar, minifalda, minifundi.</i>
multi- , del llatí MULTI, molts.	molts, diversos.	<i>multiformitat, multiforme, multifloral, multirracial, multilocular</i>
neo- , del grec νέος, nou.	nou.	<i>neocatolicisme, neoclàssic, neologisme</i>
peri- , del grec περί, <i>al voltant, a l'entorn.</i>	<i>al voltant, a l'entorn, rodejant.</i>	<i>pericelular, perifèria, pericardi, pericarpi.</i>
pluri- , del llatí PLURIS-, pluralitat.	pluralitat, multitud, abundància.	<i>pluridentat, pluricelular, plurimembre, pluripartidisme, pluriocupació.</i>
post- / pos- , del prefix llatí POST-, <i>posterior</i> . Se reduïx a pos- quan va seguit de consonant i es manté quan va seguit de vocal.	despuix de, en posterioritat, darrere de, en acabant.	<i>postabdomen, postalveolar, posguerra, pospost, posbèlic, posdata, posgrau, posdorsal, posdental.</i>
pre- , de la preposició llatina PRAE, anterioritat.	anterioritat, prioritat.	<i>predestinació, preexistent, preconiliar, prepubertat, preuniversitari.</i>

Prefix	Significat	Eixemples
pro- , del llatí PRO-, <i>per</i> o <i>en conte de, davant de, cap avant</i> .	per, en conte de, davant de, <i>moviment cap avant</i> .	<i>procreació, progressiu, procònsul, prohom, progenitor, proseguir</i> .
re- , del llatí RE-, prefix llatí que aplicat a un verb o a un substantiu verbal, indica duplicació o reiteració de l'acte. <i>Aplicat a un adjectiu o a un adverbí el convertix en superlatiu</i> . Indica <i>arrere</i> . En les interjeccions aporta un valor de reforçament.	tornar a, duplicació, reiteració. Superlatiu. Arrere. Reforçament	<i>rebrot, recelós, relançar, reactivació, resopar, rebé, regran, retranca, retirar, ¡redeu!, ¡recollons!, ¡redimonis!, ¡recontra!</i>
semi- , del llatí SEMI-, <i>mig</i> .	<i>mig</i> . Expressa la mitat de lo que significa el segon element del compost.	<i>semiprova, semiplé, semisec, semidesnatat, semicircular</i> .
seudo- , del grec ψεῦδο, <i>falsetat</i> .	fals, <i>falsetat</i> . Expressa que és fals lo que significa el segon element del compost.	<i>seudodiví, seudocrític, seudocientífic</i> .
sin- , del grec συν-, <i>unió</i> . pref.	<i>unió</i> o al mateix temps.	<i>sincrònic, sinestèsia, sinèresis</i> .
sub- , del llatí SUB-, <i>baix</i> o <i>avall</i>	<i>baix de, avall, devall de, per baix de</i> .	<i>subdivisió, subdelegat, subalpi, submon</i> .
super- , del llatí SUPER-, <i>per damunt de</i> .	<i>sobre, per damunt de</i> . Superioritat, abundància.	<i>superintendent, superabundant, supermercat, superfi, superhome</i> .
trans- , de la preposició llatina TRANS,	<i>a través de</i> .	<i>transacció, transatlàntic, transoceànic</i> .
ultra- , del llatí ULTRA, <i>més allà</i> .	<i>més allà de, a l'atre costat</i> . Extrem, excessiu.	<i>ultramar, ultramontà, ultrapirenaic, ultramarí, ultranacionalisme, ultradreta, ultraesquerra</i> .

El llistat complet de prefixos és extensíssim i la majoria formen paraules tècniques o neologismes. L'inventari no està tancat i en els diferents camps de la ciència i la tècnica se'n poden crear de nous, generalment acodint al grec o al llatí. També cauen alguns en desús. Ací estan la majoria:

acefalo-, aceto-, acqu-, acro-, acromato-, acromio-, actino-, actori-, acut-, adelo-, adeno-, adipo-, aeri-, aero-, aff-, afro-, agro-, ai-, albumino-, aldo-, alo-, alterni-, alumino-, am-, amfi-, amil-, amino-, aminoazo-, ampelo-, ana-, anarco-, andro-, anemo-, angio-, anglo-, aniso-, ano-, anomo-, anto-, antra-, antropo-, apico-, apo-, arbori-, areo-, aritmo-, arqueo-, arterio-, artro-, astro-, atelo-, atlanto-, audio-, aurículo-, auro-, bacterio-, balano-, balneo-, balto-, bari-, baro-, basi-, basidio-, bat-, bati-, bato-, batraco-, bio-, blasto-, blefaro-, bradi-, branqui-, braqui-, bromo-, bronco-, buco-, butir-, caco-, caduci-, carbo-, cardio-, cario-, carpo-, cata-, cauli-, cefalo-, celto-, centi-, centro-, cerebro-, cero-, ceto-, ciano-, ciclo-, cilindro-, cino-, cirro-, cist-, cisti-, cisto-, cito-, clino-, cloro-, condro-, crico-, crio-, cripto-, cromato-, cromo-, cupro-, dacrio-, dactilo-, deca-, deci-, demo-, demono-, dento-, derm-, dermato-, dermo-, deuterio-, deuto-, di-, dia-, diazo-, dico-, dinamo-, diplo-, dis-, dodeca-, dolico-, eco-, ecto-, electro-, eleo-, enantio-, endeca-, endo-, enea-, eno-, entero-, ento-, entomo-, epi-, equi-, equino-, ergo-, eritro-, es-, escato-, esclero-, espermato-, esporo-, esquizo-, estafilo-, estegano-, esteno-, estereo-, estrepto-, eteato-, etno-, eu-, euro-, exo-, fago-, fàrmaco-, ferro-, fibro-, fico-, filo-, fisio-, fissi-, fito-, flabeli-, flebo-, fluo-, fluvio-, folio-, fono-, form-, fosf-, foto-, franco-, galacto-, galo-, galvanio-, gamo-, gastero-, gastro-, genito-, geno-, geo-, germano-, geronto-, giga-, gigante-, gimno-, gineco-, gipso-, glicero-, glico-, glosso-, gluco-, gonio-, gono-, grafo-, hagio-, halo-, haplo-, hecto-, helco-, helico-, helio-, hema-, hemato-, hemi-, hemo-, hepat-, hepta-, hex-, hexa-, hialo-, hidro-, hiero-, higro-, hilo-, himeno-, hipno-, hipso-, hispano-, histero-, histo-, holo-, homeo-, humero-, iatro-, ibero-, icono-, ictio-, ideo-, idio-, immuno-, indo-, infero-, isco-, iso-, italo-, kilo-, labio-, laparo-, laringo-, lepto-, leuco-, limfo-, limno-, linguo-, lipo-, lito-, lobo-, longi-, loxo-, lumbo-, macro-, magneto-, malaco-, mangano-, mano-, masto-, maxi-, medio-, mega-, megalo-, melano-, meno-, meso-, meta-, metalo-, meteoro-, metro-, mico-, micro-, mili-, mio-, miria-, mirmeco-, mito-, mixo-, mono-, moto-, mucu-, nano-, narco-, nasso-, necro-, nefo-, nefro-, nemato-, neumato-, neumo-, neuro-, nitro-, nitroso-, nomo-, noo-, noso-, nucleo-, nudi-, ob-, occipito-, ocro-, octa-, octo-, odont-, ofio-, oftalmo-, oleo-, oligo-, omfalo-, omni-, onco-, onico, oniro-, onto-, oo-, opisto-, opositi-, opto-, organo-, ornito-, oro-, orqui-, orquio-, orto-, osfio-, osteo-, ot-, oto-, ovario-, ovi-, oxi-, palato-, paleo-, pan-, panto-, paqui-, para-, pari-, parieto-, parteno-, pato-, pedati-, pedi-, pedo-, pego-, peni-, penta-, per-, perineo-, periosteo-, peta-, petro-, pio-, pireto-, piro-, plagio-, plano-, plati-, platini-, pleo-, pleuro-, podo-, poli-, politico-, porta-, postero-, potamo-, proct-, procto-, prosopo-, protero-, proto-, pterido-, ptero-, quadri-, quasi-, quilo-, quimio-, quinque-, quiro-, rabdo-, radio-, raquio-, recontra-, recti-, recto-, retro-, rino-, rizo-, rodo-, romano-, sacro-, sarco-,

seleno-, semio-, servo-, sesqui-, sico-, sicro-, sidero-, sindesmo-, sismo-, so-, sobre-, sobres-, sota-, sulf-, supero-, supra-, sus-, talasso-, tanato-, taqui-, tauto-, taxi-, tecno-, tele-, teo-, terato-, terio-, tetra-, tibio-, tio-, toraco-, tòxico-, traquelo-, tras-, tri-, tribo-, trico-, turbo-, uni-, urano-, uro-, utero-uter-, vagino-, vice-, video-, vulvo-, xero-, yodo-, zoo-

24.4.3. Sufixos

Els sufixos, com ya s'ha dit adés, són els afixos que s'apliquen darrere del substantiu i l'adjectiu, pero també del verb (sufixos verbals) i a voltes de l'adverbi, si be estos no són usuals; se classifiquen segons el seu significat i la seua funció.

24.4.3.1. Sufixos *augmentatius*

Aumenten la magnitud del significat del lexema. Aplicats a un substantiu el caracterisen com a gran, d'unes dimensions majors de lo que cabria esperar; aplicats a un adjectiu emfasisen la qualitat. En la majoria dels casos aporten un matís despectiu o pijoratiu, segons el context. Aplicats a verbs o adverbis poden indicar intensitat, insistència o reiteració.

Sufixos *augmentatius* aplicats a substantius:

-aç, -aça	<i>peuaç, animalaç, cudolaç, nevaça, barcaça, camaça, vidaça, donaça, maraça</i>
-ada	<i>baquetada, baquinada, cabaçada, gentada, gotada</i>
-arda	<i>moscarda, neviscarda, cellarda, suarda</i>
-arro, -arra	<i>homenarro, titamarro, gossarra</i>
-ó	<i>algepsó, baixó</i>
-ola	<i>dentola, llanderola, perola, cresola</i>
-on, -ona	<i>chicon, chicona, donon, pericon</i>
-ot, -ota	<i>animalot, bassot, homenot, campot, donota, casota, cadirota, taulota, manota</i>
-um	<i>greixum, arrehum, resclum</i>

Sufixos augmentatius aplicats a adjectius:

-aç, -aça	<i>grandaç, bonaça</i>
-ó, -ona	<i>llepoló</i>
-ot, -ota	<i>ricot, llejota, grossota, altot</i>
-ut, -uda	<i>forçut, cabuda, morrut, peluda</i>

Sufixos verbals augmentatius que intervenen en verps o adverbis:

-otar	<i>abarrotar, acarchotar, amarrotar, apilotar, encabotar, escarotar</i>
-otejar	<i>ballotejar, borinotejar, notejar, cabotejar, explicotejar, palmotejar</i>
-ot	<i>lluntot, tardot, amuntot (poc usuals)</i>

24.4.3.2. Sufixos diminutius

Disminuïxen la magnitud del significat del lexema. Aplicats al substantiu el caracterisen com a menut, d'unes dimensions menors de lo que cabria esperar. Aplicats a l'adjectiu indiquen un menor émfasis en la qualitat.

En el parlar coloquial també és molt habitual l'ús del diminutiu en caràcter afectuós, quan s'aplica a substantius, i en caràcter irònic, quan s'aplica a adjectius. En tot cas el diminutiu, com l'augmentatiu, aporta un matís que pot aplegar a ser inclús despectiu; seran el context i el to, en la llengua parlada, els que faran evident el matís.

Sufixos diminutius aplicats a substantius:

-et, -eta	<i>gosset, cullereta, maneta, llandeta</i>
-ó	<i>caixó, tomató, alteró, albardó</i>
-ell, -ella	<i>taulell, portella</i>
-í	<i>calcetí</i>
-illa	<i>bacenilla, peladilla, bresquilla</i>
-ina	<i>mantellina</i>
-iu, -iua	<i>llibriu, finestriua</i>
-ol, -ola	<i>marejol, sequiola</i>

Uns altres sufixos diminutius aplicats a substantius són: *-all, -ello, -ichol...*: *buscall, cuquello, portichol...*

Sufixos diminutius aplicats a adjectius:

-et, -eta	<i>primet, boniqueta</i>
-iu, -iua	<i>dolciu</i>

24.4.3.3. Sufixos despectius

Manifesten despreci:

-alla	<i>faramalla</i>
-astre, -astra	<i>poetastre, politicastra, musicastre, mejastre</i>
-ol, -ola	<i>llanderol, gentola</i>
-orro, -orra	<i>petorro, petorra</i>
-uç, -uçà	<i>pelluç, gentuçà</i>
-ucha	<i>casucha</i>
-ot, -ota	<i>fadrinot</i>
-usc, -usca	<i>verdusc</i>
-uç, -uçà	<i>blancuç</i>
-uny	<i>casuny</i>
-anc, -anca	<i>bordanc</i>

Uns altres sufixos despectius són: *-aç, -alla, -arda, -arro, -et, -sc...*

24.4.3.4. Sufixos nominals

S'utilisen en la formació de substantius nous a partir d'unes altres paraules:

<i>Sufix</i>	<i>Significat</i>	<i>Eixemple</i>
-er, -era	professió	<i>matalafer</i>
-iste, -ista	professió	<i>oficiniste</i>
-ari, -ària	professió	<i>notari</i>
-ada	resultat d'una acció	<i>arruixada</i>
-age	resultat d'una acció	<i>montage</i>
-ància	resultat d'una acció	<i>tolerància</i>
-ança	resultat d'una acció	<i>esperança</i>
-ença	resultat d'una acció	<i>creença</i>
-at	resultat d'una acció	<i>preguntat</i>
-ència	estat	<i>clemència</i>
-era	estat	<i>soneguera</i>
-ea	qualitat	<i>bellea</i>
-eria	qualitat	<i>llepoleria</i>
-itat	estat	<i>tranquil·litat</i>
-ia	lloc	<i>secretaria</i>
-ari	lloc	<i>santuari</i>
-tori	lloc	<i>sanatori</i>
-age	colectivitat	<i>plomage</i>
-al	colectivitat	<i>pereral</i>
-alla	colectivitat	<i>chicalla</i>
-ar	colectivitat	<i>bestiar</i>

24.4.3.5. Sufixos adjektivals

S'utilisen en la formació d'adjectius nous a partir d'unes altres paraules. Oferim ací a soles uns exemples i un llistat ben extens de sufixos adjektivals:

<i>Sufix</i>	<i>Significat</i>	<i>Eixemple</i>
-a, -ana	pertanyent a	<i>ciudadà</i>
-enc, -enca	relatiu a	<i>rogenc</i>
-esc, -esca	relatiu a	<i>novelesc</i>
-eu, -ea, -eus, -ees	pertanyent a, relatiu a, de la natura de	<i>mediterrànea, aèreu, làcteu, pétreus</i>
-iu, -iva	relatiu a	<i>agressiu</i>
-ic, -ica	relatiu a	<i>dramàtic</i>
-ble	capaç o susceptible de	<i>lluible</i>
-iç, -iça	aptitud	<i>trencadiç</i>
-ós, -osa	propensió	<i>apegalós</i>

Poden funcionar com a sufixos adjektivals els següents:

-à, -aç, -àceu, -al, -all, -alla, -ana, -anc, -àneu, -àntrop, -ar, -arda, -ari, -ària, -àtil, -càrpic, -é, -enc, -eny, -er, -era, -és, -eu, -ea, -fac, -fec, -fer, -fic, -fil, -fit, -fon, -fop, -for, -forme, -gam, -gen, -gènit, -gin, -graf, -grat, -hídric, -í, -iç, -ichol, -ici, -il, -ina, -íneu, -iste, -istic, -ita, -iu, -ívol, -man, -morf, -ó, -oide, -oides, -oideu, -ònim, -ós, -ot, -term, -tori, -triu, -trof, -uç, -ut, -valent.

24.4.3.6. Verbalisació

Se tracta d'un procés pel qual es poden crear nous verbs partint de substantius, adjectius o adverbis, als quals se'ls afig un sufix verbal. Els nous verbs resultants expressen accions o tendències relacionades en la raül o radical a la qual els sufixos van afegits.

Sufix	Eixemple
substantiu + -egar	<i>pedregar, rel·lampegar, trafegar</i>
adjectiu + -egar	<i>brofegar</i>
substantiu + -ejar	<i>palmejar, culejar, fanguejar, coejar, furonejar, agostejar, airejar, alejar.</i>
adjectiu + -ejar	<i>blanquejar, dotorejar, alcavotejar, badoquejar, bergantejar, bravejar.</i>
adverbi + -ejar	<i>bastantejar, sovintejar, matinejar</i>
substantiu + -ificar	<i>escenificar, gasificar, massificar, mitificar</i>
adjectiu + -ificar	<i>autenticar, elastificar, electrificar, intensificar</i>
adjectiu + -itar	<i>capacitar, explicitar, habilitar, possibilitar</i>
substantiu + -isar	<i>academisar, cristalar, economisar, emfatar</i>
adjectiu + -isar	<i>actualisar, regularisar, agilar, criminalisar, dialectalar, erotisar</i>

24.4.3.7. Adverbialisació

L'única manera de formar nous adverbis és utilitzant el sufix *-ment*, que resulta molt productiu, adjuntant-lo a adjectius femenins o invariables (*bona / bonament, increible / increiblement*). El resultat són adverbis de manera (els més nombrosos), aspectuals, temporals, quantitius, modals...

Classe	Eixemple
modals	<i>provablement, preferiblement, possiblement</i>
de manera	<i>bonament, malament, històricament, desgraciadament</i>
punt de vista	<i>llingüísticament, filosòficament, lliteràriament, acadèmicament</i>
temporals o de lloc	<i>últimament, semanalment, primerament, anteriorment, finalment.</i>
quantitius	<i>abundantment, profusament, copiosament.</i>

24.4.4. Translació

Se tracta d'un procés de formació de paraules que funciona sense afegir ningun afix al radical, el qual no es modifica sino a través de marques flexives, com ara la terminació *-ar* de la primera conjugació o vocals de suport com ara *a-*, *e-* (*-é*), *-i*, *-o* (*-ó*); per este procés una paraula passa d'una categoria gramatical a una altra distinta.

Per mig de la translació els substantius o adjectius originaris poden donar lloc a un verb i, al contrari, un verb pot passar a ser substantiu. Este procés rep diferents noms en funció dels diferents gramàtics, com ara translació, transcategorisació, conversió o metàbasi.

Segons la classe de conversió gramatical se pot denominar substantivació o nominalisació, adjectivació, verbalisació...

<i>Paraula i categoria</i>	<i>Terminació</i>	<i>Forma derivada i categoria</i>
<i>alquitrà (substantiu)</i>	<i>-ar</i>	<i>alquitranar (verb)</i>
<i>aventura (substantiu)</i>	<i>-ar</i>	<i>aventurar (verb)</i>
<i>alegre (adjectiu)</i>	<i>-ar</i>	<i>alegrar (verb)</i>
<i>reglotar (verb)</i>	<i>-Ø-</i>	<i>reglot (substantiu)</i>
<i>alçar (verb)</i>	<i>-Ø -</i>	<i>alça (substantiu)</i>
<i>desbaratar (verb)</i>	<i>-Ø -</i>	<i>desbarat (substantiu)</i>
<i>escarduçar (verb)</i>	<i>-ó-</i>	<i>escarduçó (substantiu)</i>
<i>mastegar (verb)</i>	<i>-ó-</i>	<i>mastegó (substantiu)</i>
<i>balbucejar (verb)</i>	<i>-Ø -</i>	<i>balbuç (adjectiu)</i>
<i>replicar (verb)</i>	<i>-a-</i>	<i>rèplica (substantiu)</i>
<i>semblar (verb)</i>	<i>-a-</i>	<i>sembla (substantiu)</i>
<i>rosegar (verb)</i>	<i>-o-</i>	<i>rosego (substantiu)</i>
<i>tildar (verb)</i>	<i>-e-</i>	<i>tilde (substantiu)</i>
<i>contar (verb)</i>	<i>-e-</i>	<i>conte (substantiu)</i>
<i>alenyar (verb)</i>	<i>-é-</i>	<i>alé (substantiu)</i>

També es dona la translació per lexicalisació, elisió i algun altre procés com ara l'exclamació.

24.4.4.1. Translació per lexicalisació

Algunes formes verbals no personals poden passar de forma verbal a forma nominal o adjectival, generalment precedides d'artícles en el cas dels substantius, pels processos denominats translació per nominalisació i translació per adjectivació.

Translació per nominalisació	<i>berenar</i> (infinitiu)	<i>el berenar, un berenar</i> (substantiu)
“	<i>succeït</i> (participi passat)	<i>els succeïts, un succeït</i> (substantiu)
“	<i>practicant</i> (participi present)	<i>el practicant</i> (substantiu)
Translació per adjectivació	<i>tacat</i> (participi passat)	<i>tacat, tacada...</i> (adjectiu)
“	<i>coent</i> (participi de present)	<i>coent</i> (adjectiu)
“	<i>aglutinant</i> (participi de present)	<i>aglutinant</i> (adjectiu)

24.4.4.2. Translació per elisió

És un procés pel qual un adjectiu pot passar a ser un substantiu i al contrari, fent que un modificador adopte la funció sintàctica del núcleu si elidim este.

Nominalisació: d'adjectiu a substantiu	<i>Un producte edulcorant</i>	<i>Un [...] edulcorant</i>
Adjectivació: de substantiu a adjectiu	<i>Una carabassa</i>	<i>El jupetí [...] carabassa</i>

La translació fa possible que paraules pertanyents a diferents categories gramaticals, com ara substantius, adjectius, verps o adverbis, actuen com a interjeccions (*alerta, mel, bo, vinga, fuig, calla, prou, massa, home...*). Açò es senyala en l'escriptura per mig dels signes d'exclamació. S'ha de tindre present que una paraula pot actuar com a interjecció per translació en una llengua, pero no en una atra.

Finalment, per mig de la translació moltes paraules de diferent categoria gramatical poden substantivisar-se, generalment en usos metallingüístics, anteponent ad elles un artícle:

conjuncions	<i>pero, perquè...</i>	<i>els peros, el perquè...</i>
pronoms	<i>yo, tu...</i>	<i>el yo, el tu...</i>
verps	<i>patir, plorar...</i>	<i>el patir, el plorar...</i>
preposicions	<i>contra...</i>	<i>els contres...</i>
adverbis	<i>abans, no, sí...</i>	<i>l'abans, els nos, els sí...</i>

24.4.5. Aglutinacions, composts sintagmàtics i la seua flexió

24.4.5.1. Aglutinacions

És un procés molt productiu de formació de noves paraules que també rep el nom de composició; com el seu nom indica, consistix en aglutinar tant a nivell fonètic com escrit dos o més paraules per a crear-ne una nova.

Segons els seus components, que poden aparéixer a soles o units per conjuncions o preposicions, poden ser nominals, si el resultat de l'aglutinació és un nom; adjectivals, si el resultat de l'aglutinació és un adjectiu; i verbals, si el resultat és un verp.

Hi han moltes possibles aglutinacions, com ara la formada per dos noms (*aiguamel, canyamel, allioli, panoli, maldecap, mestrepeu*), per un prefix o una preposició i un nom (*enjorn, antebraç, contrarrefoma*), per un nom i un adverbi (*capdamunt*), per un nom i un adjectiu (*collvert*), per dos adjectius (*agredolç, judeucristià, totpoderós*), per un adjectiu i un nom (*altaveu, milhòmens, totestiu, tothora, malallengua, malastre, pocavergonya*), per un adjectiu, una preposició i un nom (*centenrama*), per una forma verbal i un nom (*allargavistes, botafoc, salvagarbí, buscacames, caganiu, calfacadires*), per una forma verbal, una preposició i un adjectiu (*passapertot*), per un adverbi i un verp en infinitiu (*malavear, malaconsellar, bendir*), per un adverbi i un adjectiu (*sempreviva*), per un adverbi, una preposició i un nom (*maldecap*), per un adjectiu i un verp (*valenciaparlant*)...

També existix la possibilitat de duplicar formes d'orige expressiu o onomatopèic i aglutinar-les, donant lloc a una nova paraula: *frufnú, tamtam, pimpam, nono, rumrum, tictac, toctoc, chiuchiu, gluglú, criccrac, gorigori, ringorrango, chinochano...*; com pot vore's, en algunes ocasions, la duplicació no és perfecta, puix varia la vocal tònica (*pimpam, tictac, ringorrango, chinochano...*).

Unint o aglutinant les inicials de diverses paraules també podem formar-ne de noves; se tracta de sigles com ara *USA* (de *United States of America*), *ONU* (de *Organisació de les Nacions Unides*), *ovni* (de *objecte volador no identificat*), *GAV* (de *Grup d'Acció Valencianista*), *IVA* (de *Impost sobre el Valor Afegit*), *inri* (del llatí *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum.*), *tac* (de *tomografia axial computerisada*), *RACV* (de

Real Acadèmia de Cultura Valenciana)...⁴²¹ que actuen com a paraules independents. Si la sigla està formada per les inicials i alguna altra lletra es denomina acrònim;⁴²² unes i altres poden tindre el seu origen en la llengua pròpia o en una altra diferent.

Vejam uns exemples:

bit, acrònim de l'anglès *binary digit*.

checa, acrònim del rus *Chrezvychainaya Komissiya*.

euríbor, acrònim de l'anglès *European Interbank Offered Rate*.

làser, acrònim de l'anglès *light amplification by stimulated emission of radiation*.

mòdem, acrònim de *modulació* i *demodulació*.

neopré, acrònim de l'anglès *neo-* i *propylene*.

ofimàtica, acrònim de *oficina* i *informàtica*.

sida, acrònim de *Síndrome d'Immunodeficiència Adquirida*.

Totes estes paraules se consideren compostes i presenten una fusió completa dels seus components, puix, en cas de tindre flexió, esta apareix al final de la paraula: *collverts*, *altaveuet*, *botafocs*, *caganius*, *enjornet*, *agredolça*, *malaveades*, *tamtams tictacs*, *làsers*, *mòdems*... i no darrere de cada compost; açò és evident quan el resultat de l'aglutinació és un nou verp com ara *malavear* (*malaveí*, *malaveara*...).

Tan forta és l'unió de les paraules que en alguns casos u dels components ha deixat de tindre vitalitat en la llengua, fòra d'estes aglutinacions, i queda fossilisat en elles, com *después* en *despusdemà* o *llonga* en *camallonga*.⁴²³

⁴²¹ Solen escriure's en minúscula si ya s'han lexicalisat per complet (*ovni*, *tac*). En les sigles, a voltes, no es tenen en conte les preposicions, articles o unes altres paraules. En les sigles *USA* no es té en conte "of", en *ONU* no es té en conte "de les", en *IVA* no es té en conte "sobre"..."

⁴²² Els acrònims, com a paraules que són, segueixen les regles d'accentuació: *mòdem*, *informàtica*, *làser*, *neopré*...

⁴²³ Esta fusió total demostra que mantindre separats els components per un guionet, com alguna gramàtica propon, és absolutament innecessari i complica l'escriptura, además de no tindre tradició en l'història de la llengua.

No s'ha d'escriure per tant: "*después-demà*", "*después-ahir*", "*barba-roig*", "*xixanta-huit*", "*camarroja*", "*vila-realenc*", "*tic-tac*", "*chino-chano*"; l'ús del guionet encara és manco acceptable en els topònims, que són formes aglutinades des de ben antic, com mostra la documentació. No escriurem "*Malva-rosa*", "*Riba-roja*", "*Vila-real*", "*Torre-chiva*"... sino *Malvarrosa*, *Ribarroja*, *Vilarreal*, *Torrechiva*...

El guió complica la norma, puix aquells que l'introdueixen en estos casos necessiten una decena de regles, totes elles arbitràries, per a regular-lo.

Una de les aglutinacions més evidents és la que està formada per dos noms units per la conjunció copulativa *i*: *floricol*, *artimanya*, *allioli*, *allipebre*, *oriflama*, *napicol*, *altibaix*, *caripena*, *oriplata*, *vaivé*, *vistiplau*... També existix la possibilitat de formar aglutinacions per via culta per mig de les vocals d'enllaç *-o-*, *-i-*, com ara: *hispanomusulmà*, *grecollatí*, *occitanorromànic*, *clarivident*, *unicelular*, *manicura*... En estos casos, com s'ha dit adés, la flexió, en cas de tindre'n, també apareix al final de la paraula i no darrere de cada nom o component.

Evidentment hi han aglutinacions invariables i que, per tant, no tenen flexió: *aguaitacossos*, *arreglaparròquies*, *assolacambres*, *bufaculs*, *chafaminetes*, *escurapous*, *esgarramantes*, *faenafuig*, *furtapollastres*, *pocasanc*, *toteusé*, *salvapàtries*, *tastaolles*...

Prosòdicament, en les aglutinacions els primers components generalment perden l'accent fonètic i a soles el conserva l'últim d'ells, de manera que si els primers contenen una vocal oberta *e*, *o*, en quedar en posició àtona perden l'obertura; en *floricol* la vocal del primer component *flor-*, en passar a ser àtona, deixa de ser oberta; igualment passa en *collvert*, a on la *-o-* de *coll-* deixa de ser oberta perquè l'accent recau en *-vert*, i aixina en tots els casos, que seguiran les regles d'accentuació gràfica generals.

24.4.5.2. Composts sintagmàtics

Per una altra banda, tenim els composts sintagmàtics que actuen com un sintagma i s'escriuen separats, però els seus components no poden ser alterats intercalant entre ells unes altres paraules; en el compost sintagmàtic *gat cerval* no podem dir “*un gat perillós cerval*”, hem de dir *un gat cerval perillós*, en *ull de poll* no podem dir “*un ull dolorós i gran de poll*”, hem de dir *un ull de poll dolorós i gran*. En cas de tindre flexió, esta pot afectar al primer constituent o a tots segons els casos:

- a) Si en el compost sintagmàtic a soles apareixen dos composts, sense preposicions ni ningun altre element, la flexió de gènere i número afecta als dos, en cas de que en tinguen: *policia militar* (*policies militars*), *gat cerval* (*gats cervals*, *gata cerval*), *porc javalí* (*porcs javalins*), *rosada blanca* (*rosades blanques*), *targeta roja*, (*targetes roges*), *dècim tercer* (*dècima tercera*).

Si es tracta de diminutius, augmentatius, formes despectives... la derivació només afecta al primer component *rosadota blanca*, *targeteta roja*, *gatot cerval*, *gatets cervals*...

- b) Si en el compost hi ha una preposició, com ara *de* o *en*, la flexió o la derivació a soles afecta al primer compost, be siga de gènere, número, diminutius, augmentatius... Els altres components queden invariables: *pas de zebra* (*passos de zebra*, *passet de zebra*), *ull de poll* (*ulls de poll*, *ullot de poll*), *mestre d'aixa* (*mestres d'aixa*, *mestra d'aixa*), *pany de carrer* (*panys de carrer*, *panyaç de*

carrer), primavera d'hivern (primaveres d'hivern, primavereta d'hivern), veu en off (veus en off, veueta en off), jurat en cap (jurats en cap), posta en escena (postes en escena), agulla d'amortallar sogres (agulles d'amortallar sogres).

En els composts sintagmàtics, al contrari de lo que succeïx en les aglutinacions, totes les vocals dels components conserven la seua fonètica original, com si d'elements aïllats se tractara.